

УДК 94(=411.16)(477.83-21)(092)

DOI 10.24919/2519-058X.5.116968

Марія ВУРЛОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-1520-3348

аспірант кафедри всесвітньої історії

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Україна, Дрогобич) marya_vurlovska@ukr.net

НАЦИСТСЬКИЙ ТЕРОР ПРОТИ ЄВРЕЇВ ДРОГОБИЧА (ІСТОРІЯ РОДИНИ ДРІМЕРІВ)

У статті досліджено політику нацистської влади щодо єврейської громади Дрогобича. Висвітлено історію Голокосту в місті на основі життя єврейської родини Дрімєрів. Показано як українці та поляки намагалися зберегти та рятувати єврейське населення Дрогобича та околиць.

Ключові слова: Голокост, війна, окупація, населення, єврейство, Дрогобич.

Літ. 22.

Mariia VURLOVSKA,

Postgraduate Student, Department of World History,

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Ukraine, Drohobych) marya_vurlovska@ukr.net

NAZI TERROR AGAINST THE JEWS OF DROHOBYCH (THE HISTORY OF THE DRIMERS' FAMILY)

In the article the policy of the Nazi authorities regarding the Jewish community is investigated. The history of the Holocaust in the city based on the life of the Jewish family of the Drimers is highlighted. In the first days of German occupation, the Nazis began mass repressions against the Jewish population in Drohobych. Propaganda, robbery, deportation and execution were organized against them. The article uses the memoirs of Marcel Drimer, who at the age of ten, along with his parents, sister and uncle, was saved by the Polish-Ukrainian family of Jan and Zophiia Savinski.

The family of Drimers lived in the city of Drohobych and consisted of husband Jakob, wife Laura, and their children – the 5-year-old Marcel and the 3-year-old Irena. During the whole period of the German occupation, the Dreimers changed 19 different caches, organized a flight from the Drohobych ghetto and survived the numerous actions organized by the Nazis against the Jewish community of Drohobych. During the years of the Holocaust, the Dreimers lost almost all their relatives who were either killed or deported to German concentration camps, in which they died.

The article shows the activities of Ukrainians and Poles aimed at rescuing the Jews of Drohobych and its outskirts. The Savinskis family, together with Karol and Anastasiia Klimchak, as well as with the help of Bartolomey and Petro Stetsyk saved more than fifty Jews. They provided them with secret shelters, food, clothing and cooking. This activity was very dangerous, because it put them under the threat to be shot. All was done in complete secrecy, so as not to cause suspicion of Nazi soldiers and neighbours. During the war, it was difficult to provide such a large crowd of people with food, so food was constantly lacking.

After arriving of Soviet soldiers in Drohobych, out of 14 thousand Jews only a few hundred survivors were left. Today Yad Vashem has given the title of People's Ruler of the world to Jan and Zophiia Savinski and their children Edward, Tadeush and Pavlina, as well as Bartolomey Stetsyk. The Savinskis family is one of the Polish Righteous Among the Nations. Batolomey Stetsyk has increased the number of Ukrainian Righteous Among the Nations.

Key words: Holocaust, war, occupation, population, Jewry, Drohobych.

Ref. 22.

НАЦИСТСКИЙ ТЕРРОР ПРОТИВ ЕВРЕЕВ ДРОГОБЫЧА (ИСТОРИЯ СЕМЬИ ДРИМЕР)

В статье исследовано политику нацистской власти относительно еврейской общины Дрогобыча. Отражена история Холокоста в городе на основе жизни еврейской семьи Дример. Показано как украинцы и поляки пытались сохранить и спасти еврейское население Дрогобыча и окрестностей.

Ключевые слова: Холокост, война, оккупация, население, еврейство, Дрогобыч.

Лит. 22.

Постановка проблеми. З давніх часів Дрогобич був містом багатьох культур та народів. Його історію творили люди, які належали до різних національних спільнот. У місті мешкала численна єврейська громада, тому тут Голокост був особливо масовим і жорстоким. Вивчення геноциду єврейського населення Дрогобича допоможе глибше дослідити події Голокосту в Галичині загалом. Сьогодні актуальним завданням залишається збереження свідчень та спогадів очевидців подій Голокосту в Дрогобичі, а саме рятівників і врятованих.

Метою статті є показати репресивну політику нацистської влади проти єврейського населення Дрогобича, а також дослідження подій Голокосту в місті крізь призму життя окремих людей та родини.

Аналіз останніх досліджень. Науковим центром дослідження подій Голокосту в Україні є Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», який видає спеціалізований науковий журнал [5]. Історія Голокосту на українських землях висвітлюється у працях багатьох зарубіжних [10] та вітчизняних істориків [3]. Регіональні дослідження означеної проблеми знаходимо у працях Ж. Ковби [2], Я. Хонігсмана [8]. Проблеми міжнаціональних взаємин у роки нацистської окупації в Західній Україні досліджені В. Гулаєм [1]. Події Другої світової війни в Дрогобичі висвітлюються у колективній монографії «Нариси з історії Дрогобича» [4]. Трагічні сторінки подій Другої світової війни у Дрогобичі відображені в художній літературі, зокрема, у творі Анджея Хцюка «Атлантида. Місяцева земля» [9]. Основу дослідження становлять спогади Марселя Дрімера, який разом зі своєю родиною був врятований польсько-українською сім'єю Яна і Зофії Савінських в період німецької окупації [12], а також свідчення онука подружжя Савінських [6].

Виклад основного матеріалу. Німецькі та словацькі війська зайняли Дрогобич 1 липня 1941 року, поклавши початок більш як трирічній нацистській окупації міста [4, 192]. З перших днів утвердження в регіоні нацисти розпочали численні провокації проти єврейського населення. Галичан переконали в тому, що основною метою єврейства була активна допомога більшовикам у винищенні українців [1, 275]. Євреїв звинуватили у співпраці з радянською владою, через що розпочалися погроми єврейських кварталів [4, 192]. Євреям заборонили з'являтися на головних вулицях міста, ходити тротуарами, наказали здавати усі радіоприймачі, золото, хутрові вироби [4, 205].

Родина Дрімерів, яка складалася з подружжя Якоба і Лаури та їхніх дітей – 5-річного Марселя і 3-річної Ірени – мешкала у Дрогобичі на вулиці Трускавецькій. «Мені було сім років, коли німецька армія увійшла до нашого містечка Дрогобич, – згадує Марсель Дример. – Одразу ж нацисти почали переслідувати, грабувати та вбивати нас. Вони змушували носити пов'язки із Зіркою Давида та конфіскували будь-яку зброю, радіо, та золото, усе, що могло допомогти нам у разі повстання» [11].

Батьки Лаури Дрімер проживали у с. Млинки Шкільникові, які сьогодні є околицею Дрогобича. Їхній дім був відразу пограбований, а батько Лаури, Осяш Грубер, після побиття помер. «Грабіжники взяли все, що могли винести, включаючи кілька фотоальбомів, а фотографії про-

сто кинули в болото. Після війни батько відправився побачити те, що залишилося в будинку моїх бабусі та дідуся. Там нічого не було. Один із сусідів, українець, вийшов, щоб поговорити з моїм батьком. Він був здивований і щасливий бачити його живим і вручив йому близько 50 фотографій, які він зібрав після погрому. Ці врятовані фотографії тепер знаходяться в Меморіальному музеї Голокосту в Сполучених Штатах» [15].

Проти єврейського населення організовувалися два види акцій: одна передбачала конфіскацію усіх цінних речей, інша – вбивства та депортації в табори смерті [13]. «Як правило, перед акціями ми мали день або два попередження. Часто це була помилкова тривога. Ми ховалися протягом декількох днів, а потім поверталися додому... Через постійні чутки про ймовірні акції ми жили у постійному напруженні [17]». Під час однієї з акцій нацисти увійшли до будинку родини Дрімерів. «Солдати забрали коштовності, посуд, свічники. Мати безпорадно спостерігала за цим, тримаючи на руках мою молодшу сестру Ірену, яка, налякавшись, плакала. Один з німецьких солдат подивився на Ірену і сказав: «Не плач, маленька дівчинко, цього разу ми прийшли тільки по ваші речі, а не за вами» [13]. Для того, щоб зберегти своє майно, євреї створювали різні схованки [13].

Марсель Дрімер та Ірена Високі описують одну з акцій проти єврейства у місті: «Ми сховалися у пшеничному полі. Тим часом нацистські солдати з собаками шукали та розстрілювали на місці усіх, кого їм вдалося знайти. Протягом цілого дня було чути крики людей, постріли, гавкіт собак та плач дітей. Коли ввечері все припинилося, ми наважилася вийти з поля та одразу ж побачили німецького солдата з великою собакою та зі зброєю у руках. Здавалося, що це останні хвилини нашого життя. Однак сталося неймовірне, озброєний солдат вдав, що не помітив нас, та, повернувшись спиною, дав нам можливість втекти. Ми часто думали про цей випадок і не знаємо, чому солдат так вчинив. Коли ми повернулися додому, побачили розтроснені меблі, розірвану постіль, все було розграбоване. Під час цієї акції було вбито 600 євреїв, 2 500 відправлено в Белжец, у тому числі наших родичів» [7].

У місті поширювалися відомості про жорстокі розправи над тими, хто надавав євреям будь-яку допомогу. Анджей Хцюк у книзі «Антлантида» згадує про те, яке покарання понесли ті дрогобичани, які наважилися у роки війни переховувати євреїв: «А малий Струнський, хоча на футбольних матчах страшним голосом кричав «Бий жида!», потому загинув разом з усією родиною – німці розстріляли його за переховування кількох друзів-євреїв» [9, 80]. Нацистська адміністрація закликала місцеве населення надавати будь-які відомості про євреїв та осіб, які їх переховують. У містах вивішувалися афіші зі списками страчених за «сприяння жидам, переховування і харчування» [2].

У серпні 1942 р. у маленькій квартирі Дрімерів проживало дев'ятеро людей, серед яких матір Лаури, батько та сестра Якоба з дітьми. Родині катастрофічно не вистачало їжі. «Батько обмінював різні речі на продукти харчування для своєї сім'ї і навіть віддав свою обручку за буханець хліба» [11]. Масові жертви серед єврейського населення були спричинені голодом, епідеміями та сильними морозами в зимовий період. «Зима 1942 року була дуже суворою, тому євреї помирали від холоду та від нестачі їжі. Навесні спалахнула епідемія тифу, спричинена антисанітарними умовами» [17]. Якоб Дрімер у цей час працював на лісопильній фабриці, яка після приходу нацистів була перетворена на трудовий табір [12]. Лаура з дітьми була відправлена нацистами у Дрогобицьке гетто [11]. «Умови життя в гетто були нестерпними. Частими були побиття та вбивства» [12].

Восени 1942 р. планувалася ліквідація гетто. Якоб вирішив зробити все, щоб врятувати сім'ю. Він підготував схованок на лісопильній фабриці, на якій працював. Підкупивши охоронця гетто, Якобу вдалося провести сім'ю до лісопилки. «Ще було темно, коли моя мати, одягнена в чоловічий одяг, сховала мою сестру під пальто. Мій батько взяв мене, і ми вийшли з гетто» [12]. Лаура, Марсель та Ірена переховувалися на лісопилці, а саме на горіщі, де сушили деревину. Якоб кожної ночі приносив їм їжу та забирав сміття і тим викликав підозри в одній з робітниць у тому, що він когось переховує. Знаходитися на фабриці стало небезпечно [12]. Якоб подався на Млинки Шкільникові – село, у якому народилася його дружина. Там він зустрівся із польсько-українською родиною Яна і Зофії

Савінських, які на той час вже переховували кількох осіб, тому погодилися прийняти тільки Лауру з донькою [12].

Марсель Дрімер так описує ніч, коли Зофія Савінська прийшла на лісопильну фабрику, щоб забрати Лауру та Ірену: «Ми довго прощалися і плакали. Це був складний вибір. Ми розуміли, що, можливо, бачимось востаннє. Зофія також плакала, а потім сказала, що вона також мати і не може дати померти маленькому хлопчику. Зофія взяла і мене. Ми йшли вночі полями, через річку, щоб нас ніхто не побачив. Згодом до нас приєднався і батько» [7].

У домі Яна і Зофії вже переховувалися Йозеф Вайс, його дружина, брат, донька та племінник [7]. Їх передали Савінським рідна сестра Яна-Анастасія та її чоловік Кароль Клімчак. Подружжя Клімчаків переховувало євреїв у таємній кімнаті, яка була призначена для зберігання сіна і соломи. Кароль разом із сином Яна Савінського таємно вивозив євреїв із дрогобицького гетто у возі із сіном. Дехто, хто звернувся до Клімчаків за допомогою, мав з собою гроші та різні цінні речі, інші ж не мали нічого. Клімчаки нерідко віддавали свій одяг та білизну тим, хто до них звертався [19]. В організації схованку для євреїв Клімчакам допомагали Ян і Зофія Савінські, їхні діти, а також Бартоломей Стецик, рідний брат Зофії Савінської, та її племінник, Петро Стецик [18]. Досить швидко схованка стала занадто тісною, тому Ян Савінський погодився взяти до свого дому родину Вайс [19].

Онук Яна і Зофії Савінських згадує, що родини Клімчаків, Савінських і Стециків мешкали на одній вулиці, їхні будинки розташовувалися поруч. Лише вони знали про діяльність одне одного та усе тримали в суворій таємниці [6].

Тим часом Бартоломей Стецик переховував у своєму будинку єврейку Бланку Хамершмідт. Кожного ранку, коли Бартоломей йшов на роботу, він закривав Бланку вдома, де вона на самоті проводила весь день, щоб не викликати жодних підозр. Згодом Бартоломей сховав у своєму домі сестер Бланки Лідію і Риту та їхню матір Барбару [21]. Бартоломей зробив таємне сховище під підлогою, призначене для чотирьох осіб, тому про жінок не знали навіть ті, хто часто бував у нього вдома [21]. Невдовзі кошти, які Бланка давала Бартоломею на купівлю продуктів, закінчилися, надалі жінками опікувався сам Бартоломей [21].

Родина Дрімерів вже переховувалася Яном і Зофією Савінськими, коли рідний брат Лаури Дрімер – Авраам Грубер, на прізвисько Бумек, мешкав у трудовому таборі разом з дружиною та донькою. «Одного дня, коли Бумек був на роботі, йому повідомили, про те, що його дружину і доньку разом з іншими євреями відправили до лісу. Бумек одразу ж поїхав до лісу, сподіваючись врятувати сім'ю. Прибувши до зазначеного місця він побачив лише вантажівку з одягом, серед якого були туфлі його дружини. Бумек втратив сенс життя та планував здатися і загинути під час наступної акції, організованої нацистами» [14].

Через деякий час він познайомився із Тасею Шиндлер – вдовою, яка мала маленьку доньку. Спільна біда об'єднала їх. Тася шила плаття для дружин та коханок нацистських офіцерів. Одного дня вона отримала суворий наказ завершити роботу над замовленням до певної дати. Стало зрозуміло, що в цей день готується нова акція. Тася повинна була дошити плаття, адже у разі її смерті, буде нікому закінчити роботу [14].

Бумек вирішив докласти усі зусилля до того, щоб знову не втратити сім'ю. Він організував втечу з гетто для Тасі та її доньки. На думку йому спала лише одна людина, до якої можна звернутися по допомогу, – Ян Савінський. Ян і Зофія були готові прийняти Бумека. Вони пам'ятали його ще дитиною, але завагалися, коли він повідомив, що не один. Бумек запропонував Яну перстень з діамантом в обмін на порятунок. «Ян не знав як має вчинити правильно. Савінський сказав, що про остаточне рішення повідомить вранці. Наступного дня Ян прийшов до Бумека і розповів, що вночі йому приснився Ісус Христос, який сказав: «Ти маєш врятувати цих людей!». Так Ян Савінський прийняв рішення» [18].

Подружжя Яна і Зофії погодилося прийняти перстень і вирішило купити на виручені кошти від його продажу корову, адже усіх, кого вони переховували, потрібно було прогодувати. «Однак Бумек просив не робити цього, переконуючи, що коштовність є сімейною реліквією і обіцяв після війни купити Савінським на власні кошти найкращу корову. Яна і Зофія погодились, так ніколи і не дізнавшись, що коштовність насправді є підробкою. Іміта-

цію діаманту було зроблено з шматочка кришталевої люстри. Частинку розбитого кришталю Бумек підбрав ще тоді, коли його сім'я жила у гетто і попросив місцевого ювеліра зробити каблучку» [18].

Справжньою проблемою для родин, які взяли за порятунок євреїв, була їжа, якої постійно не вистачало. Савінські, як і усі інші селяни, не мали права без повідомлення нацистам зарізати тварину із свого господарства. Продукти сім'я купувала на чорному ринку, ризикуючи власним життям, адже цим могла викликати підозри у сусідів. «12-річний син Савінських Тадек кожного дня ходив на нафтопереробний завод, який розташовувався неподалік від їхнього дому, і приносив крихти, які залишалися на тарілках, з яких харчувалися робітники заводу» [14].

Вийти на свіже повітря зі свого схованку євреї могли лише під час бомбардування, адже тоді, вони могли залишатися непоміченими сусідами, які в такі моменти, звичайно, ховалися у своїх будинках. Митися мали можливість раз на місяць (діти і дорослі в одній і тій самій воді). Особливо болісно переховування переживали діти. «Ірена дивилася через шпаринки між дошками будівлі, у якій ми переховувалася, і бачила на подвір'ї курчат, питаючи маму чому вона не може стати курчам, тоді б вона змогла бути вільною, як вони» [14].

Війна йшла до свого завершення, а нацистська Німеччина до свого розгрому. Влітку 1944 р. у дім Анастасії та Кароля Клімчаків увірвалася група відступаючих німецьких солдат, побачивши кімнату, повну сіна, нацисти наказав згодувати його їхнім коням, не знаючи, що у снін ховаються євреї. Кароль і Анастасія почали швидко зрізати свіжий овес зі свого поля і давати його коням, тому солдати не стали наполягати на сніні. Завдяки цьому про тасмний схованок нацисти так і не дізналися [19].

6 серпня 1944 р. завершився період німецької окупації Дрогобича, у місто увійшла радянська армія. Євреї, які знайшли порятунок у домі Савінських, вийшли на волю худими від постійного недоїдання, хворими, виснаженими, у тому самому одязі, у якому прийшли до своїх рятівників рік тому. Марсель довгий час не міг ходити, бо його м'язи були атрофовані через відсутність руху. 8-річна Ірена не розмовляла, адже, переховуючись, євреї мали можливість говорити тільки пошепки, у іншому випадку їх могли викрити. Знадобилося багато часу для їхньої реабілітації [16].

Після приходу радянських солдат євреї, яким вдалося пережити Голокост, виходили із лісів, підвалів, різноманітних схованок. Пані Вайс, одна із врятованих сім'єю Савінських, була невдози вбита кулею п'яного російського солдата [16]. Сім'я Савінських та Петро Стецик врятували життя 54 євреям [4, 206]. За спогадами очевидців, німецьку окупацію пережили лише 300 євреїв [7].

Врятовані євреї багато зусиль доклали до того, щоб їхні рятівники отримали відзнаку Яд Вашем «Праведники народів світу». Родина Бланки Хамершмідт подбала про те, щоб таке звання було надано Бартоломею Стецику. Його ім'я збільшило число українських «Праведників народів світу» 14 жовтня 1985 р. [21]. Завдяки зусиллям родини Дрімерів та Груберів 1 березня 1990 р. Ян і Зофія Савінські та їхні діти Едуард, Тадеуш та Павліна були визнані Яд Вашем Праведниками народів світу [22]. Їхні імена зачислені до списку польських «Праведників народів світу» [20].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що нацистська окупаційна влада розпочала репресії та терор проти представників різних національних спільнот Дрогобича. Найбільших жертв зазнало єврейське населення міста. Жертвами нацистської влади стали тисячі євреїв Дрогобича і околиць. Живими залишилося лише кілька сотень людей, головним чином завдяки допомозі українців та поляків. Пройшло більше 70 років від часу трагічних подій знищення єврейського народу нацистською владою і стільки ж років від часу останнього перебування Марселя та Ірени Дрімерів у Дрогобичі. У 2016 році 82-річний Марсель Дрімер та 79-річна Ірена Високі відвідали Дрогобич, щоб покласти квіти на могилу Зофії Савінської, жінки, яка врятувала їм життя. Свою історію порятунку вони розповіли на зустрічі зі студентами, організованої на історичному факультеті ДДПУ ім. Івана Франка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Гулай В. Політико-комунікативні вектори ескалації міжетнічної конфліктно-конфронтаційної інтеракції в Західній Україні (літо-осінь 1941 року) / В. Гулай. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Marya/Downloads/Spup_2014_4_34.pdf
2. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання» / Ж. Ковба. – Київ: Дух і література, 2009. – 296 с.
3. Мирський Р. Голокост в Україні у регіональному і загальнолюдському вимірі / Р. Мирський. – Львів: Видавництво університету «Львівська політехніка», 2005. – 199 с.
4. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / ДДПУ ім. І. Франка, істор. Факультет / Наук. Ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2009. – 320 с.
5. Проблеми історії Голокосту: науковий журнал. / Гол. Ред. І. Щупак. – Випуск № 8. – Дніпропетровськ: Інститут «Ткума»; ПП «Ліра ЛТД», 2016. – 236 с.
6. Спогади Вурловського Володимира Івановича, жителя с. Гаї Верхні Львівської області (Записала Марія Вурловська 09.12.2015 р. у м. Дрогобичі) // Приватний архів Марії Вурловської у м. Дрогобичі.
7. Спогади Дрімера Марселя та Високої Ірени (Записала Марія Вурловська 04.06.2016 р. у м. Дрогобичі) // Приватний архів Марії Вурловської у м. Дрогобичі.
8. Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галиції, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933 – 1945 роках / Я. Хонигсман. – Львів: Б. и., 1998. – 352 с.
9. Хцюк А. Антлантида. Місяцева земля / А. Хцюк. – Київ: Критика, 2011. – 544 с.
10. ШОА в Україні: історія, свідчення, увічнення / За редакцією Рея Брандона та Венді Лауера. – К.: Дух і літера, 2015. – 520 с.
11. Drimer M. Coincidences of Life / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/drimer-coincidences>
12. Drimer M. Escape from the Ghetto / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/escape-from-the-ghetto>
13. Drimer M. Hiding / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/hiding>
14. Drimer M. The Diamond and the Cow / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/drimer-diamond>
15. Drimer M. The First Few Days / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/the-first-few-days>
16. Drimer M. To Give Up or Not / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/to-give-up-or-not>
17. Drimer M. Winter Coats / M. Drimer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/winter-coats>
18. Jill Werman Harris. The immeasurable value of a fake diamond ring / Jill Werman Harris: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tabletmag.com/jewish-life-and-religion/190972/fake-diamond-ring>
19. Polish righteous those who risked their lives. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.savingjews.org/righteous/kv.htm>
20. Righteous Among the Nations Honored by Yad Vashem by 1 January 2015. POLAND. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yadvashem.org/yv/en/righteous/statistics/poland.pdf>
21. The Righteous Among The Nations. Stecyk, Bartłomiej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4017651>
22. Yad Vashem. The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority. Jerusalem, 13 February 1990 // Приватний архів Марії Вурловської у м. Дрогобичі.

REFERENCES

1. Hulay V. Polityko-komunikatyvni vektory eskalatsiyi mizhetnichnoyi konfliktno-konfrontatsiyanoi interaktsiyi v Zakhidniy Ukraini (lito-osin' 1941 roku) / V. Hulay. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: file:///C:/Users/Marya/Downloads/Spup_2014_4_34.pdf
2. Kovba Zh. Lyudyaniyist' u bezodni pekla. Povedinka mistsevoho naseleण्या Skhidnoyi Halychyny v roku «ostatochnoho rozv'yazannya yevreys'koho pytannya» / Zh. Kovba. – Kyiv: Dukh i literatura, 2009. – 296 s.
3. Myrs'kyu R. Holokost v Ukraini u rehional'nomu i zahal'nolyuds'komu vymiri / R. Myrs'kyu. – L'viv: Vydavnytstvo universytetu «L'viv'ska politekhnika». – 2005. – 199 s.

4. Narysy z istoriyi Drohobycha (vid naydavnishykh chasiv do pochatku XXI st.) / DDPU im. I. Franka, istor. Fakul'tet / Nauk. Red. L. Tymoshenko. – Drohobych: Kolo, 2009. – 320 c.
5. Problemy istoriyi Holokostu: naukovyy zhurnal. / Hol. Red. I. Shchupak. – Vypusk № 8. – Dnipropetrovs'k: Instytut «Tkuma»; PP «Lira LTD», 2016. – 236 s.
6. Spohady Vurlovs'koho Volodymyra Ivanovycha, zhytelya s. Hayi Verkhni L'vivs'koyi oblasti (Zapysala Mariya Vurlovs'ka 09.12.2015 r. u m. Drohobychi) // Pryvatnyy arkhiv Mariyi Vurlovs'koyi u m. Drohobychi.
7. Spohady Drimera Marselya ta Vysoki Ireny (Zapysala Mariya Vurlovs'ka 04.06.2016 r. u m. Drohobychi) // Pryvatnyy arkhiv Mariyi Vurlovs'koyi u m. Drohobychi.
8. Khonyshman Ya. Katastrofa evreystva Zapadnoy Ukrainy. Evrey Vostochnoy Halytsyy, Zapadnoy Volyny, Bukovyny i Zakarpat'ya v 1933 – 1945 hodakh / Ya. Khonyshman. – L'vov: B. y, 1998. – 352 s.
9. Khtsyuk A. Antlantyda. Misyatseva zemlya / A. Khtsyuk. – Kyiv: Krytyka, 2011. – 544 c.
10. ShOA v Ukraini: istoriya, svidchennya, uvichnennya / Za redaktsiyeyu Reya Brandona ta Vendi Lauera. – K.: Dukh i litera, 2015. – 520 c.
11. Drimer M. Coincidences of Life / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/drimer-coincidences>
12. Drimer M. Escape from the Ghetto / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/escape-from-the-ghetto>
13. Drimer M. Hiding / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/hiding>
14. Drimer M. The Diamond and the Cow / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/drimer-diamond>
15. Drimer M. The First Few Days / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/the-first-few-days>
16. Drimer M. To Give Up or Not / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/to-give-up-or-not>
17. Drimer M. Winter Coats / M. Drimer. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ushmm.org/remember/office-of-survivor-affairs/memory-project/featured-writers/winter-coats>
18. Jill Werman Harris. The immeasurable value of a fake diamond ring / Jill Werman Harris: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.tabletmag.com/jewish-life-and-religion/190972/fake-diamond-ring>
19. Polish righteous those who risked their lives. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.savingjews.org/righteous/kv.htm>
20. Righteous Among the Nations Honored by Yad Vashem by 1 January 2015. POLAND. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.yadvashem.org/yv/en/righteous/statistics/poland.pdf>
21. The Righteous Among The Nations. Stecyk, Bartlomiej. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4017651>
22. Yad Vashem. The Holocaust Martyrs» and Heroes» Remembrance Authority. Jerusalem, 13 February 1990 // Pryvatnyy arkhiv Mariyi Vurlovs'koyi u m. Drohobychi.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2017 р.